
LES EDICIONS DEL VUITCENTISTA DICCIONARI SAURA A PARTIR D'UN APUNT D'UN BLOC

JOAN PUIGMALET
puigmalet@gmail.com
Institut Obert de Catalunya

Resum: El naturalista barceloní Santiago (o Jaume) Àngel Saura i Mascaró (1818-1882) fou també l'autor del diccionari català més reeditat del segle XIX. Aquest aparegué el 1851 amb el títol de *Diccionario manual, ó vocabulario completo de las lenguas catalana-castellana*. Gaudí de tal popularitat que seixanta anys després encara es publicava. Les desenes de reedicions —entre els dos sentits— d'aquesta petita obra suposen un problema bibliogràfic que se soluciona de diferent manera depenent de la font que el tracti. Per tal d'afrontar aquesta qüestió, l'any 2008 vam publicar un apunt al bloc *Gazophylacium* sota el títol “Les edicions del diccionari Saura: un puzzle incomplet”. L'ajut de les diverses aportacions dels comentaristes, juntament amb l'ús d'altres eines digitals com la xarxa social de catalogació de biblioteques *LibraryThing*, ens ha permès, amb el pas del temps, anar trobant més exemplars d'aquest útil manual bilingüe d'equivalències. El resultat d'aquesta recerca no es pot considerar definitiu, però millora el de qualsevol intent anterior de concretar mitjançant les diferents edicions la popularitat del diccionari Saura.

Paraules clau: bloc, lexicografia, diccionari, Jaume Àngel Saura, català.

THE EDITIONS OF THE NINETEENTH-CENTURY SAURA DICTIONARY FROM A BLOG'S POST

Abstract: The naturalist from Barcelona Santiago (or Jaume) Àngel Saura i Mascaró (1818-1882) was also the author of the most reprinted Catalan dictionary from the 19th century. This dictionary appeared in 1851 under the title *Diccionario manual, ó vocabulario completo de las lenguas catalana-castellana*. It had such popularity that even sixty years after it was being published. The tens of reissues —among both senses— of this small work pose a bibliographic problem solved differently depending on the source that faces it. To tackle this issue, in 2008 we published a post in the *Gazophylacium* blog titled “Les edicions del diccionari Saura: un puzzle incomplet”. The support of the various contributions of commentators, along with the use of other digital tools like social network cataloging library *LibraryThing*, has allowed us, over time, to find more editions of this useful bilingual manual of equivalences. The result of this research cannot be considered definitive, but it improves any previous attempt of showing the popularity of Saura's dictionary through its different editions.

Key words: blog, lexicography, dictionary, Jaume Àngel Saura, Catalan.

1. INTRODUCCIÓ

Els blocs d'Internet tenen un ús personal, de difusió d'activitats privades, o també poden servir per a la recerca. Els de paremiologia de Víctor Pàmies, centrats en *refranys.com*, o el d'Albert Domènech sobre llibre vell, *Piscobalis Librorum*, en són exemples.

El 27/10/2008 publicàvem al bloc *Gazophylacium* l'apunt «Les edicions del diccionari Saura: un puzzle incomplet». Dues setmanes abans aquest bloc sobre divulgació lexicogràfica havia rebut un Premi Blocs Catalunya. A l'apunt volíem aprofundir en les edicions del que coneixem com a diccionari Saura.

Santiago (o Jaume) Àngel Saura i Mascaró (1818-1882) era de Barcelona. Era un home d'interessos variats: naturalista, col·leccionista i especialista en entomologia, malacologia, ceràmica i antiguitats, numismàtic, advocat, publicista, col·laborador en premsa, estudis de les arts ocultes i de l'art antic... Albertí (1970: vol. IV, 251) diu que «era home de vasta cultura i gran curiositat». A la sisena edició del seu diccionari català-castellà de 1878 –l'autor era viu– se'l descriu com a «membre de varias Academias y Societats científicas y literarias, nacionales y estrangeras».

El diccionari català més reeditat del XIX¹ aparegué el 1851 amb el títol *Diccionario manual, ó vocabulario completo de las lenguas catalana-castellana. Obra única en su clase, y escrita en presencia de los mejores diccionarios de dichas lenguas publicados hasta hoy día* (Barcelona, Librería de Estévan Pujal, editor) i l'invers castellà-català el 1852, amb el mateix editor.² Va tenir tanta popularitat que seixanta-cinc anys després es publicava, i durant la segona dècada del XX el seu aprofitament editorial desembocà en un cas de plagi per part del catedràtic Josep Pujal i Serra.³ Finalment, el 1997 l'editorial valenciana París-València publicà un facsímil de la part del refranyer que havia aparegut al final de l'edició pòstuma del diccionari castellà-català de 1884. El Saura fou també una de les fonts de llengua escrita per al diccionari català-alemany i alemany-català d'Eberhard Vogel i per al monumental DCVB.

Les desenes d'edicions i variants d'edicions d'aquesta obra suposen un problema bibliogràfic que s'aborda de diferent manera depenent de la font que el tracti:

- Elias de Molins (1895, vol. II: 596-597) només cita l'edició catalana-castellana de 1878, la sisena en aquest sentit.
- Antoni Maria Alcover (1919) es refereix a l'autor com a Jaume Àngel Saura i, del diccionari, menciona (p. 8) només la setena edició catalana-castellana de 1894 i les catalana-castellana i castellana-catalana de 1911. El Saura de 1894 és una de les fonts del DCVB.

¹ Colon i Soberanas (pp. 164, § 170): «L'acceptació és inexplicable». Rico i Solà (p. 132, § 7.6): «Va tenir un èxit inexplicable». En les dues obres es considera tèrbol i mal orientat lexicològicament.

² El llibreter Esteve Pujal i família (germans, vídua, fills) apareixen a tots els peus d'impremta del diccionari Saura excepte en la darrera edició pòstuma de 1916, a cura de Vicens F. Perelló.

³ Diuen Colon i Soberanas (p. 165, § 170) que el catedràtic Josep Pujal i Serra era «sense dubte descendent de l'editor». Més detalls del plagi del Saura a Miquel i Planas (1911: pp. 112-113). De fet, quan Marçet i Solà (vol. II, p. 2.074) indiquen les obres de Pujal i Serra esmenten dues obres, però cap d'elles és una edició del diccionari Saura. Directament no el consideren autor de les darreres edicions, malgrat les portades. Dins de l'apartat dedicat al diccionari Saura (§ 2.492) sí que parlen d'aquestes edicions.

- Antoni Griera (1947: 29-30) ens dóna més dades, citant vuit edicions: les catalana-castellana de 1852, 1883 i 1886 i les castellana-catalana de 1852, 1870, 1878, 1884 i 1886. Aquí sí que deu existir un intent d'una certa exhaustivitat, tot i que clarament incomplet, per la informació de què disposem en l'actualitat.
- Un mal exemple de referir-s'hi el trobem publicat el 1970 a l'entrada dedicada a Saura del quart volum del *Diccionari biogràfic* d'Albertí, on se'ns informa erròniament que el títol és, en cursiva, com si es cités: «*Diccionari manual de les llengües catalano-castellana i castellano-catalana*». Aquest títol el devia treure d'alguna portadella. Se'ns diu que s'edità en dos volums i que fou editat després de la seva mort, en 1884-1886: un altre error. Evidentment Santiago Albertí tenia com a referència uns volums d'aquests anys i cregué que aquesta era la referència de l'obra, quan de fet les primeres edicions són de trenta anys abans.
- A l'*Enciclopèdia Catalana* se'ns diu que aparegué en l'edició catalana-castellana el 1851 i en la castellana-catalana el 1853. La segona informació és errònia: fou el 1852. Sense citar anys, se'ns diu que s'ha «reeditat com a mínim set vegades en castellà i sis en català, a partir de 1878». És una curiosa manera de referir-se al puzzle d'edicions, ja que amb aquesta afirmació s'obliden les edicions que aparegueren entre 1851 i 1878, unes quantes en els dos sentits.
- Colón i Soberanas (1991: apartats 170 a 172) no entren en el detall de les edicions. Només citen la catalana-castellana de 1851, la inversa de 1852 i la de 1911, la polèmica edició pòstuma objecte d'un «acte de pirateria» per part del catedràtic Josep Pujal i Serra, descendent de l'editor de l'obra.
- Rico i Solà (1995: apartat 7.6) indiquen, com a mostra, les mateixes edicions que a Colón i Soberanas: 1851, l'invers de 1852 i 1911. Les dues primeres i la penúltima, ja que no els constava la darrera de 1916.
- L'obra que millor ha estudiat aquest cas és el Marcet i Solà. A la fitxa 2492 fan una gran recerca sobre la qüestió (pp. 786-789 del primer volum). Ells parlen de les edicions següents:
Català-castellà: 1a de 1851; 2a de 1852; 3a de 1859; 5a de 1870; 6a de 1878; 1880; 1883; 1886; 7a de 1894; 8a de 1903; 1906; 1911.
Invers castellà-català: 1a de 1852; 1853; 2a de 1854; 3a de 1862; 4a de 1866; 5a de 1870; 1878; 1884; 1886; 5a de 1887; 7a de 1894; 8a de 1903; 1904; 1906; 1911.

Marcet i Solà recullen un total de dotze edicions català-castellà i quinze castellà-català. Cal tenir en compte que d'alguna d'elles no en tenen seguretat. Per exemple, de la castellana-catalana de 1878 diuen «Griera, 30: només la data». Aquest és un dels casos que nosaltres descartem. En referència al Marcet i Solà, en el nostre llistat d'edicions i variants d'edició hem suprimit alguns casos que no considerem fiables i n'hem afegit d'altres que no hi apareixen.

2. APUNT AL BLOC

Quan vam publicar al *Gazophylacium* l'apunt sobre el Saura, vam afegir les edicions que anàvem coneixent, en dos llistats: català-castellà i castellà-català. Aquest apunt, com d'altres,

s'ha anat modificant amb els anys: en alguns casos per descobertes nostres; en d'altres per aportacions de lectors. La majoria són comentaris generals que no entren en la qüestió. Però hi ha cinc comentaris que parlen d'edicions. Tractant-se d'un tema tan específic com les edicions d'un diccionari del XIX, el resultat és satisfactori. Els cinc comentaris que voldríem comentar són:

- El primer, del paremiòleg Víctor Pàmies, dona notícia de l'edició facsímil de *Librerías París-Valencia* de la separata dedicada als refranys que apareix a l'edició castellana-catalana de 1884. A Saura aquests refranys apareixen entre les p. 615-696⁴ i, com diu Pàmies, «la importància d'aquesta obra rau en el fet de ser de les més antigues amb equivalències entre el català i el castellà i que no es limita a oferir solucions traduïdes o linials».⁵ És interessant perquè aquestes reproduccions facsimilars a vegades no s'esmenten en les bibliografies. De fet Marcet i Solà no la indiquen. Per sort, Víctor Pàmies s'hi havia referit en un bloc digital i ho va comentar en aquest apunt.
- El comentari de «Imma», també del mateix dia de publicació de l'apunt, fa referència a una edició castellana-catalana de 1886 que temps després vam poder adquirir. Indica l'exemplar via el Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya.
- El tercer comentari, del mateix dia, del lector «Blocdelletres», que creiem que coincideix amb «Imma», va ser indicar un exemplar a partir d'una referència del catàleg Copac. En el seu moment vam afegir la informació a l'apunt indicant que era una edició que no es trobava a les biblioteques catalanes, però, l'enllaç que fa prop de set anys funcionava ara no funciona, així que no podem concretar quin exemplar és.
- El quart comentari que volem indicar és anònim i del 18 de març de 2009, mig any després de l'aparició de l'apunt. S'hi indica un exemplar existent a la UIB: una suposada sisena edició catalana-castellana de 1894 que no apareix a Marcet i Solà i fa bé de no aparèixer, ja que hem pogut comprovar que realment no és d'aquest any, sinó de 1878. Un simple error de catalogació que ja s'ha arreglat.
- El cinquè comentari, també anònim, i creiem que del mateix lector, és del gener del 2011, més de dos anys després de la publicació de l'apunt. Fa referència a sis edicions del Saura. En algun cas ho fa per donar notícies de noves troballes. En d'altres, per informar d'hipòtesis de confusions entre edicions que s'havien referenciat.

A hores d'ara ja es veu que les confusions entre diferents edicions s'han donat tant en les referències bibliogràfiques impreses com en les catalogacions digitals. Aquests comentaris no han servit per donar per tancada la qüestió, però han ajudat. En el cas de les publicacions vuitcentistes l'aprofitament de material per a diferents edicions o les variacions tipogràfiques fan que la tasca de conèixer el conjunt total de reedicions, reimpressions o diferents estats d'una edició sigui complexa. A vegades les variants d'una edició a una altra depenen de detalls

⁴ El suplement de refranys va aparèixer primer en català a la 6a edició catalana-castellana de 1878. S'ordenen els refranys alfabèticament pel primer mot, escrit en negreta. A continuació, en cursiva, apareix l'equivalent castellà. En castellà, justament a la inversa, aquest suplement apareix en l'edició castellana-catalana de 1884, la del facsímil.

⁵ Dins del seu bloc *Biblioteca paremiològica*, a l'entrada «Saura (1884): Refranero castellano-catalán» del 2 de setembre de 2007 <<http://biblioteca.dites.cat/2007/09/saura-1884-refranero-castellano-cataln.html>>.

com la presència o absència d'accents o d'algun signe de puntuació a la portada. No es pot donar mai per tancada aquesta recerca.

Imatge 1. Portada d'una edició de 1851

3. EDICIONS I VARIANTS D'EDICIÓ DEL DICCIONARI SAURA

El coneixement actual de la qüestió ens porta al llistat d'edicions i variants d'edició següent. Marquem les variants d'edició amb una minúscula després de la data i subratllem les diferències entre elles. Entre aquestes variants no podem establir cap ordre cronològic:

1851a Saura, Santiago Angel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / catalana-castellana.* / Obra única en su clase, / y escrita en presencia de los mejores diccionarios / de dichas lenguas publicados / hasta hoy día. / Por / D. —. / Barcelona: / Librería de Estévan Pujal, Editor / Platería n.º 76. / 1851. 14,7 x 10,5 cm,⁶ 351 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 40 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Imprenta de F. Granell y A. Teixidó, / calle de la Paja n.º 24.».

1851b Saura, Santiago Angel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / catalana-castellana.* / Obra única en su clase, / y escrita en presencia de los mejores diccionarios / de dichas lenguas publicados / hasta hoy día. / Por / D. —. / Barcelona: / Librería de Estévan Pujal, Editor, / Platería n.º 76. / 1851. 14,7 x 10,5 cm, 351 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 40 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Imprenta

⁶ En tots els casos, la mida pot variar lleugerament entre els exemplars de la mateixa edició. N'informem a mode orientatiu.

de F. Granell y A. Teixidó, / calle de la Paja n.º 24.». A banda de la coma, el mot «Prólogo» de la p. V porta accent, mentre que a 1851a va sense accentuar.

1851c Saura, Santiago Angel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / catalana-castellana.* / Obra única en su clase, / y escrita en presencia de los mejores diccionarios / de dichas lenguas publicados / hasta hoy día. / Por / D. —. / Barcelona: / Librería de Estévan Pujal, Editor / Platería n.º 76. / 1851. 14,7 x 10,5 cm, 351 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 40 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Imprenta de F. Granell y A. Teixidó, / calle de la Paja n.º 24.» Aquí el mot «Prólogo» de la p. V porta accent, igual que a 1851b.⁷

1852 2a ed. Saura, Santiago Angel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / catalana-castellana.* / Obra única en su clase, / y escrita en presencia de los mejores diccionarios / de dichas lenguas publicados / hasta hoy día. / Por / D. —. / Segunda edicion. / Barcelona: / Librería de Estévan Pujal, Editor, / Platería n.º 76. / 1852. 14,7 x 10 cm, 351 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 40 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Imprenta de F. Granell y A. Teixidó, / calle de la Paja n.º 24.»

1859 3a ed. Saura, Santiago Angel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / catalana-castellana.* / Obra unica en su clase, / y escrita en presencia de los mejores diccionarios / de dichas lenguas publicados / hasta hoy día. / Por / D. —. / Tercera edicion considerablemente aumentada por el mismo autor. / Va añadido un vocabulario / de todos los santos mas comunes cuyo nombre varia / en castellano. / Barcelona: / Librería de Estéban Pujal, editor / calle de la Platería número 70. / Se hallará tambien en la tienda de libros de lance de Ramon Pujal, / calle de Gignás, número 32. / 1859. 15,4 x 11 cm, 383 p., a 3 col. de 42 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Barcelona.—Imp. de Luis Tasso, calle de Guardia, núm. 15.—1859.»

1870 5a ed. Saura, Santiago Ángel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / catalana-castellana.* / Obra única en su clase, / y escrita en presencia de los mejores diccionarios de dichas lenguas / publicados hasta hoy día. / Por / D. —. / Quinta edicion / considerablemente aumentada por el mismo autor. / Va añadido un vocabulario / de todos los santos mas comunes cuyo nombre varia / en castellano. / Barcelona: / Librería de Estévan Pujal, editor, / Platería, núm. 70. / 1870. 15,5 x 11,2 cm, 383 p., a 3 col. de 42 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Barcelona: Imprenta de Gomez é Inglada, calle de Guardia, n.º 14.—1870.»

1878 6a ed. Saura, Jaume Angel: *Novissim / dictionari manual / de las llenguas / catalana-castellana.* / Obra única en sa classe, escrita conforme á la ortografía dels / autors clássichs moderns, y en presencia dels millors diccio- / naris de ditas llenguas publicats fins avuy día, / Per / D. —, / membre de varias Academias y Societats científicas y literarias, /

⁷ D'entrada semblaria que alguna imperfecció en el procés d'impressió hagués provocat aquest triple estat de la primera edició catalana-castellana. El fet d'haver trobat en diversos exemplars aquestes mateixes diferències ortotipogràfiques, i no altres, ens porta a fer-ne aquesta classificació.

nacionals y extranjeras. / Sexta edició / considerablement adicionada per lo mateix autor, / aumentada ab una copiosa col·lecció de refrans, adagis, proverbis, / aforismes, frases proverbials, etc. catalans, ab la corresponden- / cia castellana, y un vocabulari dels sants mes comuns / en Catalunya qual nom varia en castellá. / Barcelona. / Llibrería de Esteve Pujal, editor, / carrer de la Argenteria, n.º 70 y Ample, 88. / 1878. 16 x 11,4 cm, 552 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada: Advertiment legal amb signatura i «Estampa de Inglada y Pujadas, carrer den Guardia, n.º 14.».

1883 «Nova edició». Saura, Jaume Angel: *Novísim / diccionari manual / de las lenguas / catalana-castellana*. / Obra única en sa classe, escrita conforme á la ortografía dels / autors clássichs moderns, y en presencia dels millors diccio- / naris de ditas lenguas publicats fins avuy dia. / Per / D. —, / membre de varias Academias y Societats científicas y literarias, / nacionals y extranjeras. / Nova edició / considerablement adicionada per lo mateix autor, / aumentada ab una copiosa col·lecció de refrans, adagis, proverbis, / aforismes, frases proverbials, etc. catalans, ab la corresponden- / cia castellana, y un vocabulari dels sants mes comuns / en Catalunya qual nom varia en Castellá. / Barcelona. / Llibrería de Esteve Pujal, editor, / carrer de la Argentería n.º 66. / 1883. / 16 x 11,4 cm, 552 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada: Advertiment legal amb signatura i «Estampa de Inglada y Pujadas, carrer den Guardia, n.º 14.».

1886a «Nova edició». Saura, Jaume Angel: *Novísim / diccionari manual / de las lenguas / catalana-castellana*. / Obra única en sa classe, escrita / conforme á la ortografía dels autors clásichs moderns, y en presencia / dels millors diccionaris de ditas lenguas publicats / fins avuy dia / Per / D. —, / membre de varias Academias y Societats científicas y literarias / nacionals y extranjeras / Nova edició / considerablement adicionada per lo mateix autor, / aumentada ab una copiosa col·lecció de refrans, adagis, prover- / bis, aforismes, frases proverbials, etc. catalans, ab la correspondencia / castellana, y un vocabulari dels sants mes comuns en Catalunya / qual nom varia en castellá / Barcelona / Llibreria de Esteve Pujal, editor, / Carrer de la Argenteria, núm. 66 / 1886 /. 16 x 11,4 cm, 552 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada: Advertiment legal sense signatura i «Estampa de Inglada y Pujadas, carrer den Guardia, núm. 14.».

1886b «Nova edició». Saura, Jaume Angel: *Novísim / diccionari manual / de las lenguas / catalana-castellana*. / Obra única en sa classe, escrita / conforme a la ortografía dels autors clássichs moderns, y en presencia / dels millors diccionaris de ditas lenguas publicats / fins avuy dia / Per / D. —, / membre de varias Academias y Societats científicas y literarias / nacionals y extranjeras. / Nova edició / considerablement adicionada per lo mateix autor, / aumentada ab una copiosa col·lecció de refrans, adagis, proverbis, / aforismes, frases proverbials, etc. catalans, ab la correspondencia castellana, / y un vocabulari dels sants mes comuns en Catalunya / qual nom varia en castellá. / Barcelona. / Llibreria de Esteve Pujal, editor, / Carrer de la Argenteria, núm. 66. / 1886. /. 17 x 11,4 cm, 552 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada:

Advertiment legal amb signatura i «Estampa de Inglada y Pujadas, carrer den Guardia, núm. 14.».

- 1886c «Nueva edición». Saura, Santiago Angel: *Novísimo / diccionario manual / de las lenguas / catalana-castellana* / Obra única en su clase / escrita por / D. — / miembro de varias Academias y Sociedades científicas y literarias / nacionales y extranjeras / Nueva edición / Barcelona / Librería de Esteban Pujal, editor / Calle de la Platería, núm. 66 / 1886 /. 16 x 11,4 cm, 552 p., a 3 col. de 60 lín. Al dors de la portada no apareix res.
- 1894 7a ed. Saura, Jaume Angel: *Novísim / diccionari manual / de las llenguas / catalana-castellana* / Obra única en sa classe, escrita / conforme á l'ortografia dels autors clásichs moderns, y en presencia / dels millors diccionaris de ditas llenguas publicats / fins avuy dia / Per / D. — / membre de varias Academias y Societats científicas y literarias / nacionals y extranjeras / Séptima edició / considerablement adicionada, / aumentada ab una copiosa col·lecció de refrans, adagis, prover- / bis, aforismes, frases proverbials, etc. catalans, ab la correspondencia / castellana, y un vocabulari dels sants mes comuns en Catalunya / qual nom varia en castellá / Barcelona. / Llibreria de la Viuda y Fills d'Esteve Pujal. / Carrer de la Argentería, núm. 66. / 1894.⁸ /. 15,2 x 11 cm, 552 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors de la portada: Advertiment legal sense signatura i sense informació d'impremta.
- 1903 8a ed. Saura, Jaume Angel: *Novísim / diccionari manual / de las llenguas / catalana-castellana*. / Obra única en sa classe, escrita / conforme á la ortografia dels autors clásichs moderns, y en presencia / dels millors diccionaris de ditas llenguas publicats fins avuy dia / per / D. —, / membre de varias Academias y Societats científicas y literarias / nacionals y extranjeras. / Octava edició / considerablement adicionada, / aumentada ab una copiosa col·lecció de refrans, adagis, prover- / bis, aforismes, frases proverbials, etc., catalans, ab la correspondencia / castellana, y un vocabulari dels sants mes comuns en Catalunya / qual nom varia en castellá. / Barcelona. / Llibrería de la Viuda y Fills d'Esteve Pujal / Carrer de la Argentería, núm. 66. / 1903. 16 x 11,4 cm, 552 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada: Advertiment legal sense signatura i sense informació d'impremta.
- 1904 «Novíssima edición». Pujal y Serra, J.: *Diccionari catalá-castellá / de Saura / Novíssima edición* / publicada en presencia / dels millors treballs de filología y considerablement / adicionada, aumentada ab una copiosa / col·lecció de refrans, / aforismes, frases proverbials, etc., / catalans, ab la correspondencia castellana, y un vocabulari / dels Sants més comuns / á Catalunya qual nom varia en castellá. / Per / — / Catedrático, Doctor en Filosofía y Lletas, etc., etc. / Barcelona / Llibrería de la Viuda y Fills d'Esteve Pujal / Carrer de la Tapinería, núm. 6. / 1904. 16 x 11,4 cm, 552 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada: Només advertiment legal sense signatura.

⁸ Aquest punt després de l'any és quasi imperceptible, però hem trobat en diferents exemplars sempre la mateixa situació.

1906 «Novíssima edició». Pujal y Serra, J.: *Diccionari catalá-castellá / de Saura / Novíssima edició / publicada en presencia / dels millors treballs de filología y considerablement / adicionada, aumentada ab una copiosa / col·lecció de refrans, / aforismes, frases proverbials, etc., / catalans, ab la correspondencia castellana, y un vocabulari / dels Sants més comuns / á Catalunya qual nom varia en castellá. / Per / — / Catedrático, Doctor en Filosofía y Letras, etc., etc. / Barcelona / Llibrería de Fills d'Esteve Pujal / Passeig de l'Aduana n.º 19 / 1906 / 15,8 x 11 cm, 552 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada: Només advertiment legal sense signatura.*

En el sentit invers, castellà-català:

1852 Saura, Santiago Angel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / castellana-catalana. / Obra única en su clase, / y escrita en presencia de los mejores diccionarios / de dichas lenguas publicados / hasta hoy día, / Por / D. —. / Barcelona: / Librería de Estévan Pujal, Editor, / Platería n.º 70. / 1852. / 14,9 x 10 cm, 539 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 40 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Imprenta de F. Granell, calle de la Paja n.º 24.».*

1853 Saura, Santiago Angel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / castellana-catalana. / Obra unica en su clase, / y escrita en presencia de los mejores diccionarios / de dichas lenguas publicados / hasta hoy día. / Por / D. —. / Barcelona: / Librería de Estevan Pujal, Editor, / Platería n.º 70. / 1853. / 14,8 x 10,4 cm, 539 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 40 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Imprenta de F. Granell, calle de la Paja n.º 33.».*

1854 2a ed. Saura, Santiago Angel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / castellana-catalana. / Obra unica en su clase, / y escrita en presencia de los mejores diccionarios / de dichas lenguas publicados / hasta hoy día. / Por / D. —. / Segunda edicion. / Barcelona: / Librería de Estevan Pujal, Editor, / Platería n.º 70. / 1854. 14,8 x 10,4 cm, 539 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 40 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Imprenta de F. Granell, calle de la Paja n.º 33.».*

1862 3a ed. Saura, Santiago Ángel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / castellana-catalana. / Obra única en su clase, / escrita con consulta de los autores clásicos, / en presencia de los mejores diccionarios de dichas lenguas publicados / hasta hoy día y conforme á la ortografía moderna, / Por / D. —. / Tercera edicion / considerablemente aumentada por el mismo autor. / Va añadido un vocabulario / de los santos mas comunes cuyo nombre varia en catalan. / Barcelona: / Librería de Estévan Pujal, Editor, / Platería, núm. 70. / 1862. / 16 x 11,2 cm, 592 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 43 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Barcelona: Imp. de Luis Tasso, calle del Arco del Teatro, / callejon entre los núm. 21 y 23. —1862.».*

1866 4a ed. Saura, Santiago Ángel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / castellana-catalana. / Obra única en su clase, / escrita con consulta de los autores clásicos, / en presencia de los mejores diccionarios de dichas lenguas publicados / hasta hoy día*

- y conforme á la ortografía moderna, / Por / D. —. / Cuarta edicion / considerablemente aumentada por el mismo autor. / Va añadido un vocabulario / de los santos mas comunes cuyo nombre varia en catalan. / Barcelona: / Librería de Estévan Pujal, Editor, / Platería, núm. 70. / 1866. 15,7 x 11,4 cm, 592 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 43 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Barcelona: Imp. de Luis Tasso, calle del Arco del Teatro, / callejon entre los núm. 21 y 23. —1866.»
- 1870a 5a ed. Saura, Santiago Ángel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / castellana-catalana.* / Obra única en su clase, / escrita con consulta de los autores clásicos, / en presencia de los mejores diccionarios de dichas lenguas publicados / hasta hoy día y conforme á la ortografía moderna, / Por / D. —. / Quinta edicion / considerablemente aumentada por el mismo autor. / Va añadido un vocabulario / de los santos mas comunes cuyo nombre varia / en catalan. / Barcelona: / Librería de Estévan Pujal, Editor, / Platería, núm. 70. / 1870. 16,1 x 11,4 cm, 592 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 43 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Barcelona: Imprenta de Gomez é Inglada, calle de Guardia n.º 14. —1870.»
- 1870b 5a ed. Saura, Santiago Ángel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / castellana-catalana.* / Obra única en su clase, / escrita con consulta de los autores clásicos, / en presencia de los mejores diccionarios de dichas lenguas publicados / hasta hoy día y conforme á la ortografía moderna, / Por / D. —. / Quinta edicion / considerablemente aumentada por el mismo autor. / Va añadido un vocabulario / de los santos mas comunes cuyo nombre varia / en catalan. / Barcelona: / Librería de Estévan Pujal, Editor, / Platería, núm. 66. / 1870. 16,1 x 11,4 cm, 592 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 43 lín. Dors portada: Advertiment legal i «Barcelona: Imprenta de Gomez é Inglada, calle de Guardia, n.º 14. —1870.»
- 1884 «Nueva edicion». Saura, Santiago Ángel: *Novísimo / diccionario manual / de las lenguas / castellana-catalana.* / Obra única en su clase, escrita / con consulta de los autores clásicos y en presencia de los mejores / diccionarios de dichas lenguas publicados / hasta hoy día / Por / D. —, / miembro de varias Academias y Sociedades científicas y literarias / nacionales y extranjeras. / Nueva edicion / la mas completa y considerablemente adicionada y aumentada / con una copiosa coleccion de mas de 3000 refranes, adagios, proverbios, aforismos / frases proverbiales, etc., castellanos con la correspondencia catalana, y un / vocabulario de los santos mas comunes cuyo nombre / varia en catalan. / Barcelona. / Libreria de Esteban Pujal, Editor, / Calle de la Platería, número 66. / 1884. / 16,2 x 11,2 cm, 696 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada: Advertiment legal amb signatura i «Imp. de Inglada y Pujadas, calle de Guardia, núm. 14.»
- 1886 «Nueva edicion». Saura, Santiago Ángel: *Novísimo / diccionario manual / de las lenguas / castellana-catalana.* / Obra única en su clase, escrita / con consulta de los autores clásicos y en presencia de los mejores / diccionarios de dichas lenguas publicados / hasta hoy día / Por / D. —, / miembro de varias Academias y Sociedades científicas y literarias / nacionales y extranjeras. / Nueva edicion / la mas completa y considerablemente adicionada y aumentada / con una copiosa coleccion de mas de 3000 refranes, adagios,

proverbios, aforismos / frases proverbiales, etc., castellanos con la correspondencia catalana, y un / vocabulario de los santos mas comunes cuyo nombre / varia en catalan. / Barcelona. / Libreria de Esteban Pujal, Editor, / Calle de la Platería, número 66. / 1886. / 16,4 x 11,4 cm, 696 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada: Advertiment legal amb signatura i “Imp. de Inglada y Pujadas, calle de Guardia, núm. 14.».

1887 5a ed. Saura, Santiago Ángel: *Diccionario manual, / ó / vocabulario completo / de las lenguas / castellana-catalana.* / Obra única en su clase, / escrita con consulta de los autores clásicos, en pre- / sencia de los mejores diccionarios de dichas lenguas publi- / cados hasta hoy día y conforme á la ortografía moderna / por / D. — / Quinta edición / considerablemente aumentada por el mismo autor. / Va añadido un vocabulario / de los santos mas comunes cuyo nombre varia en catalan. / Barcelona / Librería de lance de Pujal, hermanos. / Cambios Nuevos, núm. 4 / 1887. / 16 x 11,4 cm, 592 p. (romanes fins a la IX), a 3 col. de 43 lín. Dors portada: res.

1894 7a ed. Saura, Santiago Angel: *Novísimo / diccionario manual / de las lenguas / castellana-catalana.* / Obra única en su clase, escrita / con consulta de los autores clásicos y en presencia de los mejores / diccionarios de dichas lenguas publicados / hasta hoy día / Por / D. —, / miembro de varias Academias y Sociedades científicas y literarias / nacionales y extranjeras. / Séptima edicion / la más completa y considerablemente adicionada y aumentada / con una copiosa colección de más de 3000 refranes, adagios, proverbios, aforismos / frases proverbiales, etc., castellanos con la correspondencia catalana, y un / vocabulario de los santos más comunes cuyo nombre / varía en catalán. / Barcelona. / Librería de la Viuda é Hijos de Esteban Pujal. / Calle de la Platería, número 66. / 1894. / 15,3 x 11 cm, 696 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada: Advertiment legal sense signatura i sense informació d'impremta.

1903 8a ed. Saura, Santiago Angel: *Novísimo / diccionario manual / de las lenguas / castellana-catalana.* / Obra única en su clase, escrita / con consulta de los autores clásicos y en presencia de los mejores / diccionarios de dichas lenguas publicados / hasta hoy día / Por / D. —, / miembro de varias Academias y Sociedades científicas y literarias / nacionales y extranjeras. / Octava edición / la más completa y considerablemente adicionada y aumentada / con una copiosa colección de más de 3000 refranes, adagios, proverbios, aforismos / frases proverbiales, etc., castellanos con la correspondencia catalana, y un / vocabulario de los santos más comunes cuyo nombre / varía en catalán. / Barcelona. / Librería de la Viuda é Hijos de Esteban Pujal. / Calle de la Platería, número 66. / 1903.⁹

1904 «Novísima edición». Pujal y Serra, J.: *Diccionario Castellano-Catalán / de Saura / Novísima edición / publicada en presencia / de los mejores trabajos de filología y considerablemente / adicionada y aumentada con una copiosa / colección de más de*

⁹ En aquest cas no podem donar la informació del dors portada. L'exemplar del qual hem pogut consultar la portada és de la Biblioteca Pública de Nova York.

3000 refranes / adagios, proverbios, aforismos, frases proverbiales, etc., / castellanos con la correspondencia catalana, / y un vocabulario / de los Santos más comunes cuyo / nombre varía en catalán / por / — / Catedrático, Doctor en Filosofía y Letras, etc., etc. / Barcelona / Librería de la Viuda é Hijos de Esteban Pujal. / Calle de la Tapinería, núm. 6. / 1904. / 16, 1 x 11, 5 cm, 696 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada: Advertiment legal sense signatura i sense informació d'impresament.

1906 «Novísima edición». Pujal y Serra, J.: *Diccionario Castellano-Catalán / de Saura / Novísima edición / publicada en presencia / de los mejores trabajos de filología y considerablemente / adicionada y aumentada con una copiosa / colección de más de 3000 refranes / adagios, proverbios, aforismos, frases proverbiales, etc., / castellanos con la correspondencia catalana, / y un vocabulario / de los Santos más comunes cuyo / nombre varía en catalán / por / — / Catedrático, Doctor en Filosofía y Letras, etc., etc. / Barcelona / Librería de Hijos de Esteban Pujal / Paseo de la Aduana, n.º 19 / 1906 / 16, 4 x 11, 4 cm, 696 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Dors portada: Advertiment legal sense signatura i sense informació d'impresament.*

Les dues edicions següents, signades per Josep Pujal, inclouen els dos sentits en un sol volum:

1911 Pujal y Serra, Joseph: *Diccionari / català-castellà / y / castellà-català / publicat en presencia del Saura / y dels millors y més moderns treballs de filología / per / — / Catedràtic, / Doctor en Filosofia y Lletres, etc. / Barcelona / Fills de E. Pujal / Passeig de la Duana, 19 / 1911. 16,5 x 11,5 cm. El diccionari català ocupa 165 p. (romanes fins a la VIII), a 2 col. de 49 lín. i el castellà 696 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Portada en català a l'esquerra i en castellà a la dreta. Dors portada: Advertiment legal sense signatura i «2926.—Impresament L'Anuari de l'Exportació, Passeig de Sant Joan, 54 / (Compost ab màquines Linotype).»*

1916 Pujal y Serra, Joseph: *Diccionari / català-castellà / y / castellà-català / publicat en presencia del Saura / y dels millors y més moderns treballs de filología / per / — / Catedràtic, / Doctor en Filosofia y Lletres, etc. / Barcelona / Vicens F. Perelló¹⁰ / Llibreter – editor / Pelai, 20 / 1916. 16,5 x 11,5 cm. El diccionari català ocupa 165 p. (romanes fins a la VIII), a 2 col. de 49 lín. i el castellà 696 p. (romanes fins a la VIII), a 3 col. de 60 lín. Portada en català a l'esquerra i en castellà a la dreta. Dors portada: Advertiment legal sense signatura.*

També hi ha exemplars dobles enquadrats a l'època en un sol volum. Citem, per exemple, un sol volum amb la 3a català-castellà de 1859 i la 4a castellà-català de 1866, o un altre amb la 3a català-castellà de 1859 i la 3a castellà-català de 1862. Les combinacions deuen ser múltiples.

El periple editorial del Saura inclou un facsímil parcial valencià. La reproducció es va fer a una mida superior a l'original:

¹⁰ Aquesta darrera edició és l'única no editada per Esteve Pujal o família.

1997 Saura, Santiago Angel: *Refranero / castellano-catalan / Refranes, adagios, / proverbios, aforismos, / frases proverbiales. etc. / Dispuestos en riguroso orden alfabético / con sus correspondencias catalanas. / Separata del / novísimo / diccionario manual / de las lenguas / castellana-catalana. / por / D. —, / Barcelona. / Librería de Esteban Pujal, editor, / Calle de la Platería, número 66. / 1884. 16 x 22 cm. / La numeració de les pàgines va de la 616 a la 696. Facsímil publicat per Librerías «París-Valencia».*

Totes aquestes edicions i variants d'edició s'agrupen en tres blocs d'igual contingut per a cada sentit, a banda de les dues edicions finals a nom de Josep Pujal.

Del sentit català-castellà:

- 1851a, 1851b, 1851c i 1852.
- 1859 i 1870.
- 1878, 1883, 1886a, 1886b, 1886c, 1894, 1903, 1904 i 1906.

Del sentit castellà-català:

- 1852, 1853 i 1854.
- 1862, 1866, 1870a, 1870b, 1870c i 1887.
- 1884, 1886, 1894, 1903, 1904 i 1906.

Les dues edicions de 1911 i 1916 també tenen el mateix contingut. La part del català-castellà és nova i la part del castellà-català és igual a les del tercer bloc del sentit castellà-català.

Com ja havien indicat Marcet i Solà amb dos signes d'exclamació seguits (p. 787), en aquest conjunt sorprèn el lloc de la cinquena edició castellana-catalana, desubicada temporalment. Tenim una cinquena edició en aquest sentit de 1870, dues noves edicions de 1884 i 1886, i una altra cinquena edició de 1887 que torna a les característiques de la de 1870. Saura mor el 1882, així que estem parlant de les primeres edicions pòstumes del diccionari. Creiem que el motiu principal d'aquest descontrol editorial no és la mort de l'autor, sinó la de l'editor Esteve Pujal. Tot i no saber amb exactitud aquesta data, es pot veure que les edicions de 1886 en els dos sentits encara van amb el peu d'impremta de la llibreria d'Esteve Pujal. En canvi, les següents apareixen amb peu d'impremta diferent: «Librería de la Viuda y Fills d'Esteve Pujal» per a la catalana-castellana de 1894 i «Librería de lance de Pujal, hermanos» per a aquesta desubicada de 1887. Potser la mort d'Esteve Pujal tingué lloc entre 1886 i 1887 i aquest fet creà un descontrol a la casa editorial familiar en el moment d'anar reeditant l'obra.

4. CONCLUSIONS

L'omnipresència de les noves tecnologies afecta tots els camps del saber i ens obliga a replantejar com portar a terme qualsevol recerca. Avui en dia comptem amb molts recursos valuosos en aquest sentit. Gràcies a l'ordinador s'ha produït la revolució digital i el nostre context cultural és ara globalitzat i hiperconnectat. Això ha fet augmentar de manera increïble la quantitat d'informació a la qual tenim accés, sovint excessiva i caòtica. Per això també s'ha de saber passar un sedàs que venci la desorientació, que ens permeti una anàlisi crítica

suficient i ens ajudi a una correcta comprensió d'allò que cerquem. L'emigració cap a l'univers digital no es pot aturar: cal adaptar-s'hi i usar-ne el potencial.

Els blocs digitals representen un model cultural més horitzontal de participació i aquesta interacció, sotmesa a una correcta interpretació, pot donar fruits positius. Si bé en aquest article ens referim específicament a l'ús d'un bloc, tenim moltes més eines que ens ajuden en la mateixa direcció. La xarxa social de catalogació de biblioteques LibraryThing, que tenim traduïda al català, també ens ha estat molt útil.¹¹

L'ajut de diverses aportacions dels comentaristes en un apunt digital d'un bloc,¹² ens ha permès, amb el pas del temps, anar trobant més exemplars d'aquest útil manual bilingüe d'equivalències. El resultat d'aquesta recerca no es pot considerar definitiu, però millora el de qualsevol intent anterior de concretar mitjançant les diferents edicions la popularitat del diccionari Saura. El puzzle continua probablement incomplet, però menys.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Albertí, S. (1970) *Diccionari biogràfic*. Barcelona, Albertí. Vol. IV.
- Alcover, A. M. (1919) «Bibliografía filológica de la lengua catalana», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, Madrid, Tip. de la «Rev. de Arch., Bibl. y Museos».
- Colon, G. & Soberanas, A.-J. (1991) *Panorama de la lexicografía catalana: De los glosas medievales a Pompeu Fabra*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2a ed. actualitzada.
- Elías de Molins, A. (1895) *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX: (apuntes y datos)*, Barcelona, Impr. de Fidel Giró / Impr. de Calzada.
- Griera, A. (1947) *Bibliografía lingüística catalana*, Barcelona, Escuela de Filología.
- Marcet, P. & Solà, J. (1998) *Història de la lingüística catalana. 1775-1900. Repertori crític*. Girona / Vic, Universitat de Girona / Eumo / Universitat de Vic.
- Miquel i Planas, R. (1911) «Els grans avenços (!) de la Filologia», *Bibliofília*, Fasc. III-IV, desembre 1911, Barcelona, Miquel-Rius.
- Rico, A. & Solà, J. (1995) *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*, València, Universitat de València.
- Tomàs, M. (1979) «Santiago Àngel Saura i Mascaró», *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 13, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

¹¹ És interminable la llista de recursos digitals que serveixen per a aquests propòsits. Més: Google acadèmic i Google llibres, catàlegs com CCUC, Aladí, Argus, CCPBE, Rebiun, Europeana, The European Library, Internet Archive, Worldeat, Hathi Trust o portals comercials com Vialibri o Todocolección.

¹² Volem agrair als comentaristes dels blocs digitals; a Xavier Rofes de l'IEC; a Xavier Caballé del Monestir de Montserrat; a Laura Vicens, de la Biblioteca Miquel Carreras de la Fundació Bosch i Cardellach de Sabadell; a Carme Manera de la Biblioteca Son Lledó de Palma, i als bibliotecaris Lana i Jonathon de la Biblioteca Pública de Nova York.